

ОДНОС ВЕЛИКОГ УПРАВНОГ И ПРОСВЕТНОГ САВЕТА ПРЕМА ПОЛОЖАЈУ ПРАВОСЛАВНИХ СВЕШТЕНИКА И УЧИТЕЉА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ТОКОМ 1914–1918. ГОДИНЕ

Сажетак: Ратна драма у време Првог светског рата имала је погубне последице на живот српског православног становништва. Политика Хабзбуршке монархије угрозила је аутономни положај српских православних учитеља и свештеника у Босни и Херцеговини. Изложени судским прогонима, немаштини, делили су судбину народа. Захваљујући раду Великог управног и просветног савета у Сарајеву, могуће је у време Првог светског рата пратити бројне појаве и проблеме везане за живот дела српске интелигенције.

Кључне речи: Велики управни и просветни савет, митрополити, свештеници, учитељи, плата, доплаци, аутономни прирези, немаштина, логори.

Власт је након окупације помно пратила национални рад свештеника и учитеља. Национално ангажовање учитеља и свештеника прекинуо је Први светски рат. Кривицу за нелојално држање сносили су органи црквено-школске самоуправе. Српски православни живаљ је у предратно доба био оптерећен бригом за стално економско и политичко преживљавање, што у рату прераста у борбу за физички опстанак. Показало се да је са ратом наступило време оскудице, немаштине и глади и да је од прворазредног значаја била улога аутономних органа Српске православне цркве у Босни и Херцеговини. Иако је Земаљска влада преузела надзор над управом епархија, Уредба о аутономији није укинута.¹

Велики управни и просветни савет у Сарајеву слао је скромна новчана средства у време опште оскудице хране, одеће и обуће. Тиме се ипак решавало питање опстанка у затвору, логору и војсци многих учитеља и свештеника. Храна је током рата била петоструко скупља, а исплате плата и мировина неуредне. Лакше су преживљавали само упорни у писању, спремни да моле. Велики управни и просветни савет имао је на свом челу председника и митрополита

---

¹ Божо Маџар, Митар Папић, *Политика и српска православна црква у Босни и Херцеговини 1878–1914.*, Бања Лука 2005, стр. 158.

дабробосанског Евгенија Летицу, митрополита зворничко-тузланског Илариона Радонића, митрополита баљалучко-бихаћког Василија Поповића и митрополита захумско-херцеговачког Петра Зимоњића. Успевали су, након дугог натезања, захваљујући преписци, исправити бар делимично неправду насталу због неуредних исплата, које су касиле по више месеци. Савет је имао тешкоћа у функционисању. Поред техничких, било је и проблема везаних за промену чланова председништва Савета, као што је почетком 1914. на место Јована Дучића дошао Михајло Попара из Бишева.² Земаљска влада је на све начине настојала да умањи значај рада Савета. Средином 1916. упутила је наредбу којом уређује право врховног надзора над црквеном управом епархија.³ Окружни суд у Сарајеву обавестио је Савет да је Глигорије Јефтановић осуђен на губитак части места потпредседника Савета, што говори о правима Земаљске владе да утиче на персонални састав Савета.⁴ Намера Земаљске владе у Сарајеву да спречи развој идеја српске националне мисли није успела, упркос трагичним размерама рата.⁵

Положај свештеника

Савет је 3.1.1915. одлучио да месечно издаје по 400 форинти као надокнаду плате за сваког појединачног свештеника, јер је Земаљска влада обуставила исплату наставне субвенције. Деликатан положај задесио је црквено-школске општине: "...наши одборници у војски, коморама или су интернирани, па нам нема ни ко плаћу издати".⁶ Завршни рачун Великог управног и просветног савета за 1914. годину, за Српскоправославни епархијски управни и просветни савет у Тузли указује на скромне принадажности. Највише средстава доносио је аутономни прирез – 104.470 к., субвенције – 37.149 к. и припомоћ за сирочад – 2.000 к. Укупна сума добитка била је 148.259 к. Издаци су обухватили следеће ставке: Епархијски савјет Тузла (референт плата, школски надзорник, манипулаторни чиновник, писар, фишкал, послужитељ) – укупно 15.199 к. Најзначајнија ставка у расходима су плате 79 свештеника у износу од по 1200 к., односно укупно 93.502 к. и катихетски хонорар 18.900 к., укупно 133.640 к.⁷ Заостатак у исплатама наставних субвенција погађао је и Епархијски управни и просветни савет у Мостару. Митрополит Петар констатовао је да "није више у стању, да исплаћује допуну свештеничке плате у износу 400 к. која је била

² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 378, 27.2.1914.

³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 357, 12.7.1916.

⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, 13.1.1916. уз број 306/1916.

⁵ Боривоје Милошевић, *Православно свештенство у друштвеном развоју Босанске Крајине у другој половини XIX и почетком XX века*, Бања Лука 2012, стр. 202.

⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 4, 3.1.1915 и број 5, 9.3.1915.

⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 63, 23.1. 1916.

одређена под предпоставком да се наставна субвенција редовно добија. Пошљедице ове одлуке Земаљске владе осјетиће несумњиво највише епархија наша, те је овај Савјет веома забринут како ће од сад многи свештеници ове епархије и њихове породице, којима се обуставља четвртина плате, како ће опет живети многи учитељи и њихове породице, кад им сиромашне општине поред најбоље воље неће моћи да издају њихове плате једноставно с тога, што немају од куда, јер тешко да ће од високославног Наслова добивати општине ону потпору, коју су до сада добивали редовно за издржавање школа".

Осим штете коју се свештеници претрпели у плати, имали су умањење у епитрахилским приходима. У току првих девет месеци од избијања рата свештеници у парохијама "нијесу могли заслужити... ни хелера, пошто су са истих удаљени и по разним местима затворени, а они пак, који су остали на парохијама, били су под таким надзором, да им је вршење парохијске службе веома отежано, те нису могли залазити у парохије и зато су добијали врло мало епитрахилског прихода". Предавање веронауке, због удаљавања свештеника из парохије, поверено је учитељима, што је умањило новчану награду свештеницима. Већини свештеника и њихових породица у епархији остало је да живе месечно само од 100 к. Митрополит Петар је истицао да са тим износом "није могуће на данашњој скупоћи једној породици ни сухим хљебом да се храни". Многи свештеници упућивали су епархији у Мостар молбе са захтевом за потпору, "али се поред најбоље воље није могло удовољити, јер овај Савјет једва издаје и редовне плате свештенству позајмљујући новац, ради чега се већ до сад знатно задужио". Јадно материјално стање школа, свештенства и њихових породица захтевало је да Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву затражи опозив одлуке о обустави наставне субвенције, која се до тада редовно добијала.⁸

Средства обезбеђена из црквено-школског приреза била су више него скромна. Српско-православни црквено-школски прирез за месец фебруар 1916. наплаћен је у име намета за "автономну" управу. У појединим епархијама износио је:

Фебруар 1916.

Дабробосанска	7.134 к.
Захумско-херцеговачка	2.137 к.
Зворничко-тузланска	3.324 к.
Бањалучко-бихаћка	6.993 к.
Укупно:	12.586 к. ⁹

Фебруар 1917.

Дабробосанска	8.311 к.
Захумско-херцеговачка	8.485 к.

⁸ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 193, 14.4.1915.

⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 317, 7.6.1916.

Зворничко-тузланска	21.487 к.
Бањалучко-бихаћка	18.216 к.
Укупно:	57.300 к. ¹⁰

Март 1917.

Дабробосанска	4.854 к.
Захумско-херцеговачка	2.429 к.
Зворничко-тузланска	4.714 к.
Бањалучко-бихаћка	8.687 к.
Укупно:	20.684 к. ¹¹

Епархијски савет у Мостару имао је на почетку 1917. проблем са дефицитом од 61.111 к. у буџету за 1916/17, па је молио Велики савет у Сарајеву за помоћ.¹² Укупан аутономни прирез за 1916/17. износио је 158.312 к.¹³ Субвенција за сирочад, за припомоћ у епархијама у Тузли, Мостару, Сарајеву и Бањој Луци, износила је по 1000 к., укупно 4000 к.¹⁴

Нормално функционисање аутономне власти није било могуће у скућеним економским и политичким условима строгог надзора. Аутономни прирез, скроман пред рат, током рата био је симболичан. Недостатак сопствених фондова и текућих средстава онемогућавао је самосталан рад на пољу црквеношколске аутономије. Власт је пре рата различитим мерама гушила аутономност Великог управног и просветног савета. Строго је надзирала његов рад, слати су извештаји на релацији Велики управни и просветни савет – Земаљска влада за Босну и Херцеговину у Сарајеву и наредбе Земаљске владе Великог управног и просветног савету. Кореспонденција између извршне државне власти и Савета упућује на његов поданички, подређен и зависан положај. Власт је за надзор користила полицијски апарат и школске надзорнике, који су били дужни обилазити школе, посећивати часове, износити факта са терена и давати свој суд о затеченом стању. Иако су српске школе биле приватне и конфесионалне, власт се преко сваке мере уплитала у њихов рад. Постављала је различите захтеве везане за моралну и политичку подобност кандидата, уплитала се у намештења учитеља путем декрета. Упркос сталној присмотри и притиску, Земаљска влада је била политички подозрива и економски шкрта према учитељима и свештеницима. Ова два аспекта односа власти према учитељима и свештеницима у време Првог светског рата су тема нашег интересовања. На основу бројних доку-

¹⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 82, 20.2.1917.

¹¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 222, 16.6.1917.

¹² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 77, 6.2.1917.

¹³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 432, 24.11.1917.

¹⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 52, 6.2.1917.

мената можемо видети да се оштрица власти сурово усмерила ка овом тако малобројном, а тако значајном слоју српског друштва у Босни и Херцеговини.

Општа несрећа давала је за право недужним да се жале, моле, убеђују и објашњавају свој положај. Иако цензурисано, писмо је 12.6.1917. упутио из Требиња "понизни" прота Стеван Травица. Оно недвосмислено илуструје ратно стање у Босни и Херцеговини. Травица се Црквеном суду у Мостару обратио речима: "Када је највећа потреба, услед претешког рата, када су све животне намирнице пет пута скупље него у мирно доба... и тако и одјећа и обућа... дотле се само свештеницима неправедно закида и петогодишњи службени доплатак од 400 к. /стално узакоњени/ а и скупарински доплатак који се у 1912. и 1913. давао многима. Имају ли ови људи, и који то чине душе и срца имало? Какав је то разум који тако суди? Јели свештенство заслужило да тако немилосрдно пати, не само оно него и све њихове фамилије? Зар он може (цензура брисала) ... и го и бос, вршити своју пастирску дужност... А ово нијесу три дана или три месјеца него три године. Народ би нам радо помогао, али је и сам (цензура брисала) осиромашео, расељен, интерниран, евакуиран, по болницама, у ратовима, старо и нејако остало код куће (цензура брисала) Па ко би и помислио на њихову помоћ у таком стању када је... Слабо је рађања, слабо вјенчања а укопа и смрти доста, али и за то слаба награда, а и црква се слабо посећује, јер је народ при сваким мукама на све заборавио, те је као изван себе. А ове су патње све због овог тешког и дугачког рата. Поред тог прати нас и слаб род земаљски, те ако је зло, да је и горе. Било је обећато, лично од председника Великог просветног савјета да ће се у фебруару 1917. исплатити сви доплаци од 400 к. којима нијесу плаћени, али то и сада остаје обећање које нас не може издржавати него стварност". Травица је писао не само у своје име, већ и у име "многих" свештеника, у нади да то неће бити глас вапијућег у пустињи.¹⁵

Глад је куцала на врата породица које су доживеле трагедију у време ратних страдања дуж границе према Србији. Удова свештеника Милева Паражанин молила је децембра 1915. митрополита Илариона Радоњића "како би своју дјецу од зиме и глади спасила". Митрополиту се обратила речима: "Ваша доброта и хуманост је опће позната... да бисте ми израдили припомоћ у новцу... за шесторо неопскрбљене дјеце".¹⁶

Реално стање по питању аутономних прихода предочио је почетком 1915. Заједничком министарству финансија у Беч митрополит. Навео је да су пред рат аутономни приходи претходних година стизали тек у јесењим месецима. Међутим, од почетка 1915. налази се аутономна управа у великој новчаној кризи, изостао је приход од аутономног приреза. "Из ове дилеме може аутономну управу извући једино помоћ од Земаљске управе." Тражили су да им Земаљска влада на име приреза изда месечни предужам у износу од 50.000 к. Молба се

¹⁵ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 405, 18.10.1917.

¹⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 302, 4.12.1916.

оптимизмом завршава: "Ослањајући се на досадању наклоност високог Министарства, рачуна аутономна управа на повољно ријешење ове молбе".¹⁷

Председништво Великог савета 3.1.1915. обавестило је епархијске савете да не може издавати надопуну плате за сваког свештеника по 400 к. јер је Земаљска влада обуставила исплату наставне субвенције. Био је то нови моме-нат, који је наговестио нова искушења и економске недаће.¹⁸ Током фебруара обавештен је Савет да Земаљска влада дозначује у име субвенције за 1914/15. износ од 15.000 к.¹⁹

Парохијско свештенство Захумско-херцеговачке епархије упутило је из Мостара, септембра 1916, Великом управном и просветном савету у Сарајеву молбу, у којој пише да су прилике пре рата биле "доста хрђаве", док су у време рата неподношљиве. "Четри петине свештенства било је одсутно са својих парохија, неке су парохије, а тих је знатан број сасвим расељене, па су свештеници остали без свога иметка, што су га имали. У свима парохијама епитрахилски приходи или су престали сасвим или су спали на најмању мјеру. Уз то су покупиле све животне намирнице, одијело и храна, до нечувене висине, те су држава, као и сва приватна предузећа повисили плате својих чиновника и намјештеника у облику ратних доплатака, да им тако олакша живљење у ова тешка времена. Српско православно парохијском свештенству не само да није пружена материјална помоћ, него је изгубило половицу својих доходака, изгубило је епитрахилске приходе, вјероучитељски хонорар и одлуком Високо-славног наслова од 3.1.1915. одузето му је од плате 400 к. годишње, које је од Високо-славног наслова примано". Наводи се да је оскудица неподношљива и да је довела свештенство до просјачења. Зато траже помоћ како би се ублажила невоља. Иза овог апела стали су потписом Тома Братић, Никола Којо, Владимир Богдановић и Стеван Шиниковић.²⁰

Јереј Петар Ћосовић фебруара 1917. пише из Бугојна да није "достојно да ходамо голи и гладни, а народ је наш сам таков". Прота Лука Лукић из Бугојна написао је да су свештеници у мирно време једва животарили, док сада "скапавамо од сваке биједи и немаштине. Сам је народ осиромашео те не може нас помоћи достано поред великих терета других... те није целисходно, нити је у складу наше вјере да народ замрзне. Пошто смо већином презадужени... те није достојно да ходамо голи и гладни, а и народ је наш...". Свештенички доплатак укинула је Земаљска влада 1.2.1917, а Савет није имао средства да настави исплату. Димитрије Јевђевић налазио се јануара 1917. у Окружном затвору у Сарајеву. Убеђен да је доплатак ускраћен свештеницима који су се налазили у истражном затвору, очекивао је помоћ, јер су њему и породици две и по године укинуте парохијске принадлежности, да се "потуцају од немила до

¹⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 99, 3.1.1915.

¹⁸ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 4, 3.1.1915.

¹⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 62, 21.2.1915.

²⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 535, година 1916.

недрага". Свештеник Васо Косировић налазио се у истражном затвору у Сарајеву, док је жена са двоје деце живела у највећој беди. Уништена им је покретна имовина, ускраћен им је почетком 1915. доплатак, породици је остала половина свештеничке плате од које се "не може ни живјети, ни умријети". Годишњи свештенички доплатак у износу од 400 к. није примио за 1915. и 1916. годину ни парох Симо Беговић, који се налазио у истражном затвору у Сарајеву. Јереј Благоје Козомарић из Билешева обраћао се Савету у "овом тешком и преко сваке мјере прескупом добу једва може човек на животу одржати".²¹

Свештеници су били свесни током 1916. да је "наступила абнормална скупоба". "Сам је народ осиромашео, па не може нас помоћи... поред великих терета овог ратног времена." Претила је опасност "да народ замрзне и охладни према свом свештенству, ако му овај више наплати, те није достојно да ходимо голи". Изостанак потпоре изазвао је огорчење код свештенства које је чинило напоре да олакша патње. Епархијском просветном савету жалио се Тома Братић и "другови" свештеници.²² Свештенички доплатак тражила је супруга Ангелина Продановић из Гламоча.²³ Душан Савић и Петар Стефановић, прво интернирани у Арад, узети у војску у Бјеловару.²⁴ Молбу за потпору тражио је свештеник Никодим Плавшић из Жепча, који је "пре рата животарио, а сада не може живети". Провео је 17 месеци у Араду, породица је била "без икакве опскрбе", а он је тамо оболео. Наводи да прођу и четири месеца без обреда.²⁵ Молбу за потпору упутила је Станислава Шаренац, супруга Стеве Шаренца, пароха љубинског, који се налазио у Араду. Тражила је што бржу потпору да "дјеца не скапају од глади".²⁶

Крајем 1917. Земаљска влада у Сарајеву упутила је једнократну припомоћ српским православним учитељима вере и свештеницима у епархијским саветима у Сарајеву, Мостару, Тузли и Бањој Луци у износу 37.500 к.:

1. Дабро-босанска митрополија, 68 свештеника, износ 250 к., укупно 5.400 к.
2. Захумско-херцеговачка митрополија, 75 свештеника, укупно 5.150 к.
3. Зворничко-тузланска митрополија, 85 свештеника, укупно 11.400 к.
4. Бањалучко-бихаћка митрополија, 94 свештеника, укупно 15.500 к.²⁷

Нову новчану дознаку Земаљска влада у Сарајеву је дозначила Савету у износу 49.320 к.²⁸ Земаљска влада успела је да дозначи прирез прикупљен у септембру у износу од 24.569 к.²⁹

²¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 535, година 1916.

²² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 535, 10.9.1916.

²³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 526, 5.10.1915.

²⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 531, 10.10.1915.

²⁵ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 428, 14.9.1916.

²⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 4, 2.1.1916.

²⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 491 22.12.1917.

²⁸ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 474, 18.12.1917.

Бањалучко-бихаћка епархија је 1917. позвала све црквене општине и народ да пошаљу прилог Савету за ратом пострадале котаре. Наведено је 30 места и укупан износ од 5.417 к., које су послане у епархијске и просветне савете у Сарајеву, Мостару и Тузли. Велики савет је у ту сврху издвојио из својих средстава богоштовне субвенције за наведене епархије 3.000 к.³⁰

Породица погинулог свештеника Ђорђа Умићевића из Сводне имала је "много ситне, нејаке дјечице" и потребу да преко пароха Симе Кондића из Босанског Новог тражи једнократну потпору. Наведено је у допису да је "један од многобројних невиних жртава свештеничких у овом рату". Супруга Милева је навела да није умро 22.8.1917. природном смрћу, него је смрт била последица ратних времена. Одведен је 30. јула 1914. као талац на железничку пругу, био је у самици у оружничкој касарни, затим у уском торњу за црпљење воде на железници, па у уској соби. Интерниран је децембра 1914. у Жегар, где је био до децембра 1916, а затим је код куће конфиниран до фебруара 1917. Попадија је молила помоћ: "Пошто је био њжан и осјетљив, горње патње су га тако схрвале, да је живчано тешко оболијо, и у највећим мукама свршио је у августу 1917. Мене је сироту оставио са 5 ситне и нејаке дјеце, испод 8 година".³¹

Епархијски управни и просветни савет у Мостару имао је 1917. дефицит у износу од 64.317 к. Дефицит епархије 1915/16. износио је 28.967 к., а 1916/17. 39.425 к. Истовремено, ратни зајам је, због велике беде током 1917, уписан у износу од 4.000 к., што је на 59 парохија мали износ. Влада је поделила свештенички доплатак у износу од по 400 к. свештеницима Ристи Кочовићу, Ђорђу Периновићу, Стевану Правици, Владимиру Гвозденовићу, Марку Кисићу, Јовану Сломовићу, Милану Кујунџићу, Јовану Мостарици, Ристи Терзићу, Јовану Ивковићу, Јовану Даниловићу, Шпири Лучићу, Сави Поробићу, Николи Који, Аћиму Братићу, Томи Братићу, Стевану Шинковићу, Лазару Шакоотићу, Шпири Старовићу, Васи Новаковићу, Душану Гаћиновићу, Петру Говедарици, Василију Јовичићу, Петру Радуловићу, Сави Даниловићу, Јевти Одавићу, Ристи Бјелетићу, Василију Кандићу, Јовану Јовановићу, Гаври Комадановићу и Вукадину Зечевићу. По 100 к. додељено је Христифору Крстовићу, Сави Даниловићу старијем, Јевстатију Гаћиновићу, Јовану Поповићу и Прокопију Мулини; Заједно 12.900 к. Породицама Видака Вишњевца и Лазара Косорића додељено је по 400 к., а породици Стевана Шаренца 200 к. Свега: 13.900 к.³²

Положај 343 српска православна свештеника у време Првог светског рата био је сличан положају учитеља. Подвргнуто је истрази 56 свештеника, због оптужбе за велеиздају 156 је интернирано, седам је убијено.³³

---

²⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 454, 11.10.1917.

³⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 365, 1919.

³¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 151, 1918.

³² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 82. 1918.

³³ Исто, стр. 156.

Положај учитеља

Власт је свесна утицаја учитеља и свештеника на народ и зато је свим силама настојала у време рата да њихов утицај репресијом спречи како би умањила ефекте потенцијалног опозиционог држања. Предузети државни и полицијски кораци подразумевали су потпуну контролу над целокупном организацијом аутономних тела. Душан Богуновић, учитељ у Босанском Новом, осуђен је у Бањој Луци на осам година тешке тамнице у Зеници због злочина велоиздаје. Тамница је поштрена са правом посете на три месеца. Обустављена му је исплата отпремнине.³⁴ Окружни суд у Сарајеву осудио је Ђорђа Дејановића на 14 година тешке тамнице у Зеници.³⁵ Окружни суд у Сарајеву осудио је Саву Чуповића на 18 година тешке тамнице.³⁶

Акт насиља усмерен на црквено-просветну аутономију започео је у време почетка ратног стања, наредбом Земаљске владе од 7/20.8.1914. број 197.302/V-3, када је одгођена настава у свим наставним и узгојним заводима у Босни и Херцеговини за школску годину 1914/15. Убрзо су све школе, сем српских конфесионалних школа, започеле рад. Власт је дала образложење да се настава у тим школама није одвијала у жељеном духу и тенденцијама. Наводно је "већи део учитеља српско-православних конфесионалних школа тако гравитан, да се њима настава никако повјерити не може". Рад у српским конфесионалним школама пре рата надзирали су државни надзорници, а владање учитеља политичке власти. Оне нису пре свршетка школске 1913/14. упозориле Велики управни и просветни савет на евентуално антидржавно понашање учитеља. У допису Земаљској влади, из септембра 1917, председник Великог управног савета навео је да су почетком рата школе и учитељи затворени, интернирани, претерани преко Саве. Даље се наводи: "Ну иако су разлози, због којих Земаљска влада у споменутом допису није дозволила, да се поново отпочне рад у српско православним школама у Босни и Херцеговини сасвијем уопштени, те овај Савет, апстрахирајући све то, приморан је нагласити, да Црквено просвјетна Уредба за народ православне вјере у Босни и Херцеговини још постоји и ни један њезин параграф није укинут, нити промјењен, па према томе морају постојати и српске православне школе, јер је њихов опстанак дозвољен и зајемчен Црквено Просвјетном Уредбом. Ако су поједина учитељска лица српско православних школа дошла у конфликт са постојећим законима и државним прописима, као што се из горњег дописа Земаљске владе даје наслућивати, они су зато и кажњени, али не може бити за то кажњена и сама

³⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 62, 14.2.1917.

³⁵ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 61, 14.2.1917.

³⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 60, 14.2.1917; На крају овог текста дата су два прилога са именима учитеља и свештеника у контексту основног садржаја текста.

српско православна школа, као што није кажњена ни земаљска народна основна школа, због тога, што су учитељска лица тих школа, отприлике у истом броју, кажњени затвором, интернисањем, дисциплинарном истрагом и друго". У исто време су држављани римокатоличке и мухамеданске вере несметано просвећивали свој подмладак. Српске школе у Хрватској отпочеле су са радом, па је зато Велики управни савет тражио дозволу за поновни рад српских верисповедних школа. Позитиван одговор Земаљске владе није стигао ни крајем школске 1917/18. године.³⁷

Пред Први светски рат у Босни и Херцеговини радила су 194 учитеља у 120 српских православних конфесионалних школа. У време рата од стране владе означен је непријатељским рад 70 учитеља или 30% српског учитељства.³⁸ Власт је била потпуно свесна утицаја учитеља и свештеника на народ и зато је свим силама настојала у време рата да њихов утицај репресијом спречи како би умањила ефекте потенцијалног опозиционог држања.

Земаљска влада за Босну и Херцеговину је обуставила исплату субвенција још 1914. године. Из тог разлога нису биле обезбеђене исплате мировине. Једино су стизали периодични доплаци учитељима који су на то имали право. У једном случају наведена су малобројна имена учитеља којима су 3.3.1915. послати доплаци: Михајло Марковић, Бихаћ-логор; Лука Јовановић, Rushl, Soprony-megye, Ungaria; Милан Кукић, Карловац; Милка Цвитковић, В. Вакуф; Јован Радаковић, Бихаћ-логор; Богољуб Глишић, Бихаћ-логор; Савка Стефановић, Тешањ; Вељко Ћасић, Густовара; Викторија Јакшић, Бања Лука; Јосиф Татић, Петриња; Марица Дујановић, Бања Лука; Ђорђе Дујановић, Сарајево – окружни затвор; Јово Петровић, Зеница, на руке Зоре Петровић.³⁹

Митрополиту се обраћају и жене учитеља који су интернирани. Наводимо и места интернирања: Анка Бркић и Наста Тохол, интернирани мужеви у Кечкемету од новембра 1914⁴⁰; В. Обрадовић, Б. Марковић, П. Стефановић, учитељи интернирани у Арад, узети 1915. у војску⁴¹; Јово Петровић, учитељ интерниран у Пешти⁴²; Марко Илић, окружни затвор у Бихаћу⁴³; Ристо Вокић, учитељ манастира Завале, војник⁴⁴; Јован Рајковић, учитељ из Брчког, пореклом из Сремске Митровице, похађао је у Нађвараду школу за резервне официре⁴⁵; Љуба Рајковић, учитељ из Сокоца, налази се као заробљеник у Србији⁴⁶;

³⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просветни савјет у Сарајеву, број 329, година 1917.

³⁸ Божо Маџар, Митар Папић, *Политика и српска православна црква у Босни и Херцеговини 1878–1945*, Бања Лука 2005, стр. 155.

³⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 73, 3.3.1915.

⁴⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 3, 9.3.1915.

⁴¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 300, 22.6.1915.

⁴² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 355, 1.8.1915.

⁴³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 466, 10.9.1915.

⁴⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 530, 2.10.1915.

⁴⁵ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 651, 13.12.1915.

⁴⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 371, 18.7.1915.

Михаило Поповић, учитељ из Велике Рујишке, прво интерниран у Арад, затим војник⁴⁷; Михаило Бркић, учитељ из Доње Поплате, у војсци у Ђеру, жена и нејака деца у Стоцу⁴⁸; Јован Орлушић, учитељ у Грачаници, затим у војсци, принуђен ствари продавати⁴⁹; Јован Зарић, бивши учитељ из места Кифино Село, узет у војску⁵⁰; Зора Петровић тражила је од Епархијског савета потпору или зајам, наводи да јој је муж у војсци, "да жена и дјеца гладују"⁵¹; учитељ у Забарку Јово Пударић, интерниран у Кечкемет, очекивао позив у војску, тражио плату⁵²; Михајло Протић, ургира дознаку за ћерку која је интернирана у Цеглад, била је учитељица у Зворнику.⁵³ Помоћ је тражио и Илија Поповић, војник на допусту, родом из Парага. Наводи да у Парагама влада шарлах, да су од те заразе многа деца животом платила.⁵⁴ Новчану припомоћ тражила је и Бојана, супруга учитеља Марковића из Сомбора.⁵⁵

Јуна 1917. Епархијски савет у Тузли понавља да власт није могла 1914. године дозволити наставу у српско-православним школама "док нестане жалосних и карактеристичних погрешака... како није дозвољено". Деца су по градовима могла бити уписана у народне основне школе, док су сеоска деца остала без наставе. Тако је неколико генерација деце остало ускраћено за елементарно школовање. Председник и митрополит Иларион Радонић истакао је да су многе црквено-школске општине 1915. и 1916. молиле преко Савета да се отворе српско-православне школе.⁵⁶ Земаљски поглавар Саркотић се јула 1918. обратио у име Земаљске владе Славном управном савјету српско-православне епархије захумско-херцеговачке у Мостару. Саркотић је оштрим речима пропратио став да су српске православне основне школе "неосновано затворене". Навео је да је у "парницама ради велике издаје избио на површину у свој својој нагости, одвратности и згражању деструктивни, антидинастички, агитаторски, субверзивни и ирендетични рад многих учитељских лица српско-православних основних школа, које не само да се ни најмању мјеру нијесу бринуле за одгој поверене им младежи... то јест, да не одгајају дјецу у љубави према отаџбини и највишем владајућем дому, него су најалост одгајали злочинце, који су први бацили угарак у светски пожар, што и данас још букти, те баца човечанство у бједу и невољу". Земаљска влада оштро је тиме осудила став Великог просветног

⁴⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 720, 29.5.1916.

⁴⁸ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 426, 2.9.1916.

⁴⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 529, 10.12.1916.

⁵⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 508, 30.11.1916.

⁵¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 194, 20.4.1915.

⁵² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 17, 7.1.1915.

⁵³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 35, 16.1.1916.

⁵⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просветни савјет у Сарајеву, 6.8.1918. уз број 94/1918.

⁵⁵ АСАНУК, Ф Велики управни и просветни савјет у Сарајеву, 25.6.1918. уз број 228/1918.

⁵⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просветни савјет у Сарајеву, 16, 8.1918.

савета да су српске-православне школе неосновано затворене и изразила жаљење због "неочекиваног и безразложног приговора".⁵⁷

Учитељи српских православних школа су са избијањем рата 1914. присилно умировљени по наредби заједничког министарства у Бечу. Школе су затворене из политичких разлога, што је имало за последицу материјалне потешкоће учитеља, који су остали ускраћени за берива, ратне доплатке и припомоћ у условима изузетне скупости.⁵⁸ Црквено-школске општине биле су у обавези учитељским лицима редовно давати припадајућа берива. Српски црквено-школски одбор у Мостару, да би испоштовао одлуку, задужио се током 1915. године код локалне српске банке, на име комуналног зајма, на износ од 9.900 к.⁵⁹ Стицајем околности, Земаљска влада за Босну и Херцеговину само је могла исплатити субвенције за вероучитеље у 1914. и први део за 1915. годину.⁶⁰

Димензију сиромаштва интернираних учитеља, препуштених себи, могуће је сагледати преко молби учитеља упућених митрополиту дабробосанском Евгенију Летици, председнику Епархијског управног и просветног савета у Сарајеву. "Најпонижније потписани, љуби Вам свету десницу и skut, те моли најмилостивије за предужам 200 к. на основу моје отправнине, или мировнине или плате, коју нисам од овде црквено-школске општине у Густовари, од мјесеца септембра 1914. до данас примио из разлога: Интерниран сам из Варцаг Вакуфа 31. јула по новом на новосадску пограничну полицију, одакле сам овамо у Карцаг (горња Мађарска) одпремљен". Након три месеца интернирани учитељ Вељко Ћасић, преко капетаније, упутио је молбу министарству унутрашњих послова са образложењем да се није бавио политиком. Молба је усвојена. Ослобођен је на Рождество Христово 1915. и добио дозволу да о свом трошку отпутује у пратњи полицијског чиновника. Пошто није имао средства да плати пут, остао је интерниран, па се фебруара 1915. обратио митрополиту. Породица је за тих пола године остала без примања и право је чудо да је жена са седморо деце "жива остала". Учитељу су биле везане руке, без новца није могао кући и зато у писму наводи: "...каква је то ваша српска автономна власт, да Вас кадра није избавити... оставља на милост и немилост да вас ми хранимо". Наводи да служи на месту учитеља већ 23 године, да ће вратити предужам, страхује, "јер ћу већ и умно се разболети од бриге".⁶¹

Учитељица Вера Чонић се јавила из Сомбора. Изгубила је посао у Босни и Херцеговини, а обратила се јануара 1916. Великом управном и просветном савету у Тузли, незадовољна одлуком о обустави плате. Приморана да издржава деветоро деце, "напаћену породицу", пита: "Дали да потражимо мјесто на којој другој школи, ако нема изгледа, да ће наше школе једном већ отпочети

⁵⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савет у Сарајеву, број 343, 20.7.1918.

⁵⁸ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савет у Сарајеву, број 381, 17/30.11.1918.

⁵⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савет у Сарајеву, број 662, 5.12.1915.

⁶⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савет у Сарајеву, број 571, 20.5.1915.

⁶¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савет у Сарајеву, број 92, 30.1.1916.

наставу. Овђе вероисповедне школе које такође беху провизорно затворене раде – иако са натегом по приватним кућама, па зар се не би и тамо код нас могао створити какав модус, да отпочне рад и тиме спасе будућност толике наше дјеце, која не похађају школу. Хиљаде њихових отаца и браће боре се вјерно под заставом моћног цара нашег, а они сиротани без просвете губе младост своју. А шта ће бити од нас – њихових наставника? Оћемо ли се и ми једног дана наћи на улици без ије ишта, са чопором гладне дјеце?"⁶² Вера Чонић, претходно учитељица у Мостару, молила је и за мужа надокнаду, јер се он налазио у заробљеништву у Русији.⁶³

Оскудица у новцу пратила је рад Великог управног и просветног савета. Аутономни фондови су 1915. били празни и зато нису радили, није се знала њихова судбина, "да ли ће уопште прорадити у оне сврхе, за које су основани". Констатовано је од стране председника, митрополита дабро-босанског Евгенија, да би уплата у фондове онемогућила епархијске савете да исплаћује свештенике и да је нужно подмирити доста велике трошкове епархијске управе.⁶⁴ Рад Великог управног и просветног савета зависио је од богоштовне субвенције коју је обезбеђивала влада. Изостала је 1915. године исплата потпоре за сирочад, са намером да се изврши бар исплата свештеничког доплатка. Савет није имао могућности да подмири "толики број"⁶⁵ свештеника који се пријавио за одлазак у пензију.

Драматична судбина задесила је током рата учитеља из Биограда Ристу Тохоља. Одведен је септембра 1914. и интерниран у Кечкемет. За дванаест месеци супруга Наста и седморо деце примили су само 226,6 к. Живели су у сиромашној општини, месту намештења Ристе Тохоља, у Биограду, Котар Невесиње. Маја 1915. написао је у писму упућеном Високославном Великом Управном и Просвјетном Савјету у Сарајеву, између осталог: "Из горњег се може видети како сам досад кубурио са супругом и 7-ро неопскрбљене дјеце, а особито када се узме где се данас находим, где сам приморан сваког мјесеца трошити до 100 к. на уздржавање, а супруга станује и троши на истом мјесту гдје сам служио... Ако ми Високи Савјет чим прије мољеном не удовољи бациће ме најнижу масу од 100 наших људи који су овдје, усто сам више него увјерен да то доживети нећу, него да ће овој мојој понизној и оправданој молби на сусрет изаћи". Јула 1915. молио је Велики управни и просветни савет "да ме избави од фабричког рада у који сам био приморан упасти да се уздржим, а избавиће ме, ако ми редовно узашаље припадајуће периферичке доплатке..."⁶⁶ Епархијски управни и просветни савјет у Мостару није имао "никаких средстава на расположењу, него је већ одавно позајмио новац за исплату плата све-

⁶² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 58, 18.1.1916.

⁶³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, 5.5.1921. уз број 239/1921.

⁶⁴ АСАНУК Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 551, 8/21.10.1915.

⁶⁵ АСАНУК Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 551, 8/21.10.1915.

⁶⁶ АСАНУК Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 615, 7.12.1915.

штеничких, умољава се високославни Наслов, да учитељу Ристи Тохољу и његовој породици у помоћ притекне".⁶⁷

Савет је имао проблем како да од Земаљске владе добије исплату наставне субвенције за 1914/15. годину. Брига за учитељске плате и пензије, доплатке, отпремнине, посмртнине и пензије, иако је влада обуставила рад српских вероисповедних школа на неодређено време, приморала је Савет на задужевање код Српске централне банке. Основни проблем лежао је у потреби да се реше основни егзистенцијални проблеми, са намером да могу у "ово тешко вријеме преживјети са својим породицама". Обаавезе које је Савет преузео на себе биле су тешко оствариве, јер су намеравали све своје учитеље "које умировити, које дати на отпавнину". Према исказу митрополита зворничко-тузланског Илариона Радонића, Савет је био дужан дати 93.177 за мировину и 91.360 к. за отпремнину, што је зависило од исплате наставне субвенције од стране Земаљске владе. Закључује да је део учитеља остао без права на доплатке, чиме је њихов положај доведен у стање неизвесности.⁶⁸

Више молби упућених митрополиту, у намери да поправи свој положај, написао је учитељ Јован Рајковић. Пошто се налазио у војсци у Нађ Вараду, где је похађао школу за резервне официре, писао је о оскудици. Будући кадет аспирант, затим часник, био је незадовољан што је као бивши учитељ у брчанској основној школи остао без средстава. Наводи да је три године радио у основним школама у Босни и Херцеговини. Последњу плату примио је новембра 1914. године. Новац је био један од безуметних услова опстанка не само у логорима већ и у војсци. Жалио се да му је остала сирота мајка са троје малодобне деце и да га није имао ко помоћи. Наводи да су "сретне колеге" примале целу плату, без обзира да ли ради школа, била професионална или државна. Зато је учитељ Рајковић био спреман да пошаље мајку како би од митрополита измолила помоћ за сина, који је био ратник Монархије, која није била кадра да издржава сопственог војника. Рајковић је био један из плејаде српских учитеља који су из јужног дела Монархије дошли у Босну и Херцеговину. Дошао је из Сремске Митровице и радио у Брчком до конца школске 1912/13. Док је боравио у Митровици на распусту, био је мобилисан и није се могао вратити у Брчко. Био је и затваран у Митровици, али су га пустили и наредили да напусти Митровицу. Затим је децембра 1914. добио место учитеља у Пачетину, одакле је априла 1915. отишао на обуку, која ће потрајати до краја октобра 1915. Зато је безуспешно пожуривао слање новца.⁶⁹

Учитељи српских вероисповедних школа носили су белег свога времена. Изложени прогону, страдали су у велеиздајничком процесу, како пре тако и током рата. Казнена ствар везана за злочинство велеиздаје везивала се за име

---

⁶⁷ АСАНУК Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 615, 7.12.1915.

⁶⁸ Исто

⁶⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 651, 19.12.1915.

Саве Чуповића, бившег учитеља из Зенице. Намештен је био као путујући или учитељ писмености. Дужност је започео 1911. са задатком да, путем курсева, у забаченим местима шири у народу писменост, да упућује народ српској православној вери, учи рационалном гајењу стоке, земљорадњи, гајењу воћака, хигијени, кућној економији, да одучава народ од штетних обичаја и пића и да га укључује у земљорадничке задруге. Радио је у манастиру Завале, Блажују, у Цикотама и Тишковцу код Власенице, затим у Тишчу, Чардаку код Завидовића, Високоу, Појезни, Какњу.⁷⁰

Учитељ Богољуб Глишић из Варцар Вакуфа нашао се 30. јула 1914. прво као талац код војничке управе у Јајцу. Поред супруге, имао је четири нејак детета. Зато се већ септембра 1914. обратио Великом управном и просветном савету у Сарајеву. Затим је из војног логора у Бихаћу, заједно са Михајлом Марковићем, маја 1915. писао молбу. По њиховом исказу, сви аутономни чиновници, свештеници и школски подворници добијали су своје плате, "само ми учитељи и наше породице, остављени смо сами себи. Наш је положај очајан, кад се узме у обзир, да наша дјеца гладују и по путу боса ходају, а помоћи нема ни одакле, те је чудо, да у нама и срце од жалости не пукне". Затим апелују: "Ако нам Високи Савјет сада ма на који начин не притјече у помоћ, наше породице морају пропасти". Аргументовао је своје заслуге са 20 година "добре учитељске службе". Жалио се јуна 1915. на Варцарску општину да је издала његовој супрузи само 308 к. и да дугује 1.175 к. Жалио се да он и породица тешко живе од парохијског доплатака у износу од 63 к. Молио је за жену и четворо деце да му се на рачун плата да кредит у општини. Писао је: "Моје невоље за опстанак фамилије нико ма до Бога не разумје. Ова брига јако хрђаво дјелује на моје иначе оронуло здравље. Мој је положај очајан, јер ми дјеца гладују, и у подераним хаљинама ходају, а председник општине остаје хладан као стјина".⁷¹ Током 1916. Глишић, као војник Монархије, опет је тражио предујам из страха да му деца не "скапају од глади... ја ћу убрзо доживјети породичну катастрофу". Вршио је 3.5.1916. дужност рачунарског подчасника и спремао се отићи на фронт, са убеђењем да је "овако без плате и мировине апсолутно немогуће даље живјети".⁷² И крајем 1917. Глишић је као инфантерист у Бремену, Јагеру, настојао да дође до заосталих исплата.⁷³

У истражном затвору, прво у Мостару, затим у Сарајеву, нашао се 1915. и Марко Томовић, учитељ из села Клепци код Чапљине. Остао је ускраћен за припадности, па је његова сестра интервенисала у Великом управном и просветном савету. Навела је здравствену слабост услед оболелих плућа, страх да услед болести, недостатка лекова и боље хране не подлегне.⁷⁴

⁷⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 501, 5.10.1915.

⁷¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 543, 1.10.1915.

⁷² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 359, 5/18.7.1916.

⁷³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 476, 20.12.1917.

⁷⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 458, 2.9.1915.

Страх да не "пропадне од глади и сваке немаштине" изразио је и учитељ Никола Плећаш. Написао је да је, "највећом биједом и невољом гођен", служио од 1911. у школама у Босни и Херцеговини, у манастиру Моштаница и Бачванима. Иако мобилисан, због неспособности је ослобођен војне службе. Наводи да "поради настале велике скупоће не могу живети, него морам од глади очајати и пропасти, или просијачки штап у руке узети".⁷⁵

Спасоје Ђурић, учитељ, записао је у молби упућеној Епархијском управном и просветном савету у Мостару: "На дан 19. јула 1914. по новом закону, у име закона, оружници су ме оковали у ланце и на дан 20. јула дотерали у Мостарски окружни истражни затвор, у коме и сада чамим. Код куће су ми у Стоцу остали мати, жена и двоје незбринуте дјеце. Жени сам писао, да потражи од српско православног црквено-школског одбора у Опличићима на рачун моје плате новца, да се од глади не пате". Председник црквеног одбора Ристо Јевтић налазио се у истражном затвору у Мостару, неки одборници у војништву и кирицилуку... Стигао је из Опличића одговор: "Примили смо ваше писмо само не знамо шта ћемо одговорити нато. Ми смо се обезглавили, немамо предсједника ни перовође, ни калуђера који су тијем управљали. Школа нам је пропала и црква се не отвара, прихода не припада ни оклен ни мало. Ми не знамо какве тевтере, не знамо нити имамо новца код себе".⁷⁶

Исто тако је молио да добије учитељска берива Милан Шутвић, учитељ српске православне црквене школе у Поцрњу, када се нашао интерниран у Араду.⁷⁷ Тражио је 31.3.1915. од Епархијског савета у Мостару помоћ породици која се налазила у слабом материјалном стању.⁷⁸ Током 1916. учитељ Шутвић био је мобилисан и служио је у војсци.

Даринка Шешевић, српска учитељица из Струјића, Котар Љубиње, написала је више писама адресованих Славном Великом Управном и Просвјетном Савјету у Сарајеву. Крајем марта 1915. године она је написала: "Пошто сам због ратног стања затворена... 25. јула у Оршави и одатле премештена у Карансебеш... као велеиздајник под сумњом да сам члан Народне Одбране. Још сам увек у истражном затвору већ девет месеци. Истрага се продужује од месеца до месеца. Бог зна докле ће још све тако мучити, мене ни криву ни дужну". Страдање Даринке Шешевић могла је олакшати "колико, толико" припадајућа плата и доплати. Даринка је затворена од јула 1914. и то описује годином "тешког робовања, невиног страдања за мили народ свој". Последњи пут примила је учитељску плату за септембар 1914. године и зато је у сваком писму молила припадљности и очекивала да се након изласка из затвора врати на своје учитељско место. Лоше поштанске везе биле су изговор Епархијском управном и просветном савету у Мостару да учитељицу Даринку остави без новчане помо-

⁷⁵ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 1916, 17.4.1915.

⁷⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 152, 31.3.1915.

⁷⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 360, 1916. година

⁷⁸ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 151, 31.3.1915.

ћи. Она је крајем јула 1915. обавестила Просветни епархијски савет у Тузли да је ослобођена оптужбе и да је наложено да јој се врате задржане ствари. Слободу је добила само на папиру, а ствари јој нису враћене. Крајем августа 1915. Даринка констатује да "не само као невина, већ и као слободна поданица ове земље робујем, нит коме што крива, нити дужна, и гладна и жедна". Заједно са Даринком биле су интерниране у Сегедин њена мајка Персида и сестра Иванка. Иако ослобођена кривице, није имала личну слободу да неколико сати проведе у чаршији, ван логора, да "бар купим што за јело... Врло су непријатељски спрам мене и ништа ми не дозвољавају". Наводи да је било боље у затвору него у логору, где ништа немају и све морају куповати по изузетно великој скупоћи. Почетком октобра пребачене су ноћу из Сегедина у Мезетур, "где нема ни једне душе српске, осим нас интернираних, те нам је овде све врло тешко, да се ни замислити не може. Молим Вас као Бога смилујте се те ми одмах пошаљите ма колико бићу вам врло захвална". Бедно стање и тешко страдање у туђини приморавало је да моли од Великог управног и просветног савета помоћ у новцу. "И мени би милије и боље било да сам у Струјићима, на дужности, него овде у прогонству, где не сме човек да се жив покаже. Наше су патње велике, какве се ни замислити не могу". Зхваљује на примљеној помоћи од 100 к. у "часу највећег очајања... овог патничког живота". Средином децембра 1915. пише да је све што је имала "приштеђено" за "13 година мучнога рада, све је отишло... од почетка овог ратног времена... Мати ми је сад тешко болесна и умно и телесно, измучена, затварана те сваки час очекујем смрт њезину, овде у туђини где нема ни једне српске душе, осим нас интернираних, где нам је положај очајан. Од сваког презрети, на сваком кораку прогоњени сваким увредама, без ичије помоћи и какве зараде... јер сам у ванредно очајном стању и све без своје личне кривице и узрока. Будите толико родољубиви и милостиви, помозите ми, као што ми већ досад много пута помогосте".⁷⁹

Јануара 1916. писао је Михајло Протић, писар, отац Зорке Протић, учитељице у Зворнику, интерниране у Цеглад. Тражио је новчану помоћ, јер је Зорка била препуштена себи, сама се уздржава.⁸⁰ Интернирана умировљена учитељица Зорка дошла је крајем 1917. на допуст у Сремске Карловце. Тражила је заостатак плате. Новац јој је потребан ради лечења, јер је три године интернирана. Митрополит у Тузли Иларион Радоњић је замолио Земаљску владу да изађе у сусрет Зорки Протић, наводећи као разлог скупоћу.⁸¹ Радна биографија говори да је службовала у 1898/9. у Доњем Вакуфу, 1899–1903. у Мостару, 1903–1907. у Зеници, од марта 1907. до избијања рата у Зворнику, где је марта 1916. присилно пензионисана. После рата је поново у Зворнику. Од 1918. ради у државној школи.⁸²

⁷⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 297, 20.5.1916.

⁸⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 35, 16.1.1916.

⁸¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 486, 1.12.1916.

⁸² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, 15.12.1920. уз број 376/1920.

Још један учитељ из Угарске је служио у Босни и Херцеговини: Станко Милошевић, умировљени учитељ, интерниран у Параге, молио је своје заостале припадљности.⁸³ Петар Миросављевић, из Старог Футога, стар 70 година, умировљени учитељ, молио је након рата 1919. повишицу пензије.⁸⁴

Велики управни и просветни савет бавио се прикупљањем података о беривима која црквено-школски одбори дугују својим учитељским лицима, која су од краја школске 1913/14. служили у српским православним школама Епархије у Мостару. Наведени су црквено-школски одбори у Мостару, Гацку, Добрићеву, Бијелом Пољу, Чајничу, Биограду, Дужима, Доњем Поплату, Опличићима, Клепцима и Жупањцу, као и следећа учитељска лица: Павле Чонић, Вера Чонић, Даша Круљева, Никола Алинчић, Јосиф Тошовић, Софија Тошовић, Зорка Остојићева, Вељко Јовичић, Даница Њуњићева, Даринка Милутиновић, Даринка Шешевићева, Љепосава Грковићева, Марија Поповић-Даничићева, Василије Стојановић, Јованка Савић, Мара Ђурић за Спасоја Ђурића, Анка Бркић за Михаила Бркића и Наста Тохол за Ристу Тохоља. Душан Савић, учитељ из Фоче, навео је да није примио учитељске плате од почетка рата. Исто су навели и учитељ у Клепцима Марко Томовић и учитељица у Требињу Даринка Милошевић.⁸⁵

Плате учитеља, иако минималне и неуредне, током рата су у већини случајева, због сиромаштва црквених општина, изостале. Велики управни и просветни савет тражио је од црквених општина новембра 1916. да доставе предлоге како ће у року од три године исплатити учитељским лицима заостале плате. Лука Јовановић, учитељ из Бугојна, иначе војник у Новом Саду, јавио је јуна 1916. да је од почетка рата примио само 300 к. Питање учитељских плата задирало је у интересе саме државе. Земаљска влада у Сарајеву, са дозволом царског и краљевског Заједничког министарства у Бечу, известила је марта 1916. Велики управни и просветни савет да обавести црквено-школске одборе да ће влада исплатити заостале учитељске плате. Црквеношколски одбор у Бугојну је примио такво обавештење, у коме је наведено да ће право остварити под условом да за то поднесе предлог буџета за 1916. Поред Луке Јовановића, жалио се и учитељ Јосиф Тадић.⁸⁶

Земаљска влада за Босну и Херцеговину је јуна 1916. упутила допис Великом управном и просветном савету у Сарајеву да се од 1. марта 1916. учитељска лица српскоправославних школа у Босни и Херцеговини разреше од даљње службе и да им се у смислу Миловинске уредбе износ заостале плате

⁸³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 427, 31.10.1917.

⁸⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет, број 151 из 1919: Радна биографија говори да је службовала 1898/9. у Доњем Вакуфу, 1899–1903. у Мостару, 1903–1907. у Зеници, од марта 1907. до избијања рата у Зворнику, где је марта 1916. присилно пензионисана. После рата поново је у Зворнику, где од 1918. ради у државној школи.⁸⁴

⁸⁵ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 360, 1916.

⁸⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 360, година 1916.

исплаћује непосредно из земаљских средстава. Где то не могу општине учинити, право ће остварити ако то докажу. Савету је наложено да учитељским лицима пошаљу декрете о припадајућој отпремнини или мировини, а Земаљској влади преписе обавести о разрешењу службе учитељских лица.⁸⁷

Српска православна црквена општина у Нишићу јавила је јуна 1916. Епархијском управном и просветном савету у Сарајеву о приходима и расходи-ма општине. У средишту пажње нашао се учитељ Лазар Гаћеша, који је током јула 1914. примљен у војништво, од тада се није јавио, "а није се имао ни коме јавити" пошто од јула 1916. није било у Нишићима ниједног одборника, јер су били интернирани или узети у војнике, "а већина је чланова одбора стријељана". Годишња плата учитеља Гаћеше била је 1.720 к. те му је општина дуговала 2.580 к. У исто време црква је била без свештеника, повремено је обављана служба, па је био и скроман приход од 422 к. Црквена општина једино је имала приход од овдашње кафане, коју две ратне године није изнајмљивала. Црквени кров је иструнуо, "те црква прокисава", прозори на цркви иструнули, "лијеп (малтер) са дрвеног звоника опао". Школску зграду користила је војска, те су врата и прозори искварени, а лијеп опао.⁸⁸

Слично стање било је у Осечини, у Епархији Тузла. Кров цркве је пропао, није било прозора, "птице по цркви лијећу и гнезда праве". Дуже време црква је била без свештеника. Учитељу Јерићу, војнику који је био рањаван, општина је дуговала плату од јула 1914.⁸⁹ Јавио се у Босански Шамац учитељ Јован Радивојевић и тражио заосталу плату од новембра 1914. Радивојевић је рањен на северном бојишту и исказивао је жељу да се након опоравка врати на своје учитељско место.⁹⁰ Оболео на ратишту, Стеван Предраговић, учитељ у Дервенти, није 14 месеци примио плату. Жена се током 1916. разболела од тифуса, без средстава, породица је била приморана да се задужује и моли Земаљску владу за помоћ.⁹¹

Положај учитеља разликовао се само у форми исказане несреће, док је заједничко својство ратног доба прожимало учитеље осуђене на изостанак уредних плата. Рат је на месту учитељских лица затекао 1916. године у Бањалучко-бихаћкој епархији учитеље:

1. Милан Удовичић, Дабар; 2. Даница Петровићева, Дервента; 3. Милан Ћирлић, Драгаљи; 4. Лука Плавшић, Драксенић; 5. Петар Зрнић, Јошавка; 6. Димитрије Манојловић, Међеђа; 7. Александар Мркшић, Међувође; 8. Савка Ристићева, Приједор; 9. Тодор Николић, Прибинић; 10. Тривун Ракић, Сански Мост; 11. Десанка Ракић, Сански Мост; 12. Лазар Петровић, Турјак; 13. Зорка Станковићева, Чечава; 14. Душан Криваја, Босански Петровац; 15. Никола Пле-

⁸⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 318, 7.6.1916.

⁸⁸ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 361, год. 1916.

⁸⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 362, година 1916.

⁹⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 332, 27.6.1916.

⁹¹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 363, година 1916.

ћаш, Бачвани; 16. Душан Богуновић, Босански Нови; 17. Радана Николићка, Босански Нови; 18. Душан Васић, Босанска Дубица; 19. Христина Васићка, Босанска Дубица; 20. Анка Пушкарева, Бос. Градишка; 21. Никола Вурдеља, Добрлин; 22. Ђорђе Кончар, Кључ; 23. Стојан Миладиновић, Манастир Моштаница; 24. Анка Котрач, Плачковци; 25. Георгина Стојановић, Ракелићи; 26. Ђорђе Бабић, Стапари; 27. Јован Драгишић, Слабиња; 28. Душан Малетић, Чађавица; 29. Лука Опанчин, Бихаћ; 30. Миливој Јеребица, Гојковац;⁹²

Велики управни и просветни савет упутио је септембра 1917. Земаљској влади у Сарајеву представку за отварање српских православних школа у Босни и Херцеговини. Земаљска влада је крајем октобра 1917. узвратила да се учитељима настава не може поверити.⁹³

Током Првог светског рата у Босни и Херцеговини затворена је животна прича писца Петра Кочића. Склоњен је 24.2.1914. у Земаљски завод за умоболне у Београду, где је провео остатак кратког живота. Петар Кочић, чиновник Савета, стављен је у пензију 28.6.1916. президијалним путем, са 800 к. годишње. Земаљска влада имала је информацију да пати од прогресивне парализе. Службу у Савету почео је 1911. Основну годишњу плату имао је 2.800 к. Након смрти писца Петра Кочића, 27.8.1916. његовој супрузи Милки одређена је минимална годишња свота од 480 к. и 160 к. за васпитну припомоћ за дете. Упркос предусретљивости митрополита, Милки Кочић, која је боравила у Бањој Луци, у једном моменту била је обустављена потпора, са образложењем да је Петар Кочић изван Монархије. Писала је Савету 12. јула 1916. године: "Како је сада велика скупоћа, није ми могуће са садашњом потпором ни саму себе издржавати, а камо ли да издржавам осим свога дјетета, још моју млађу сестру и једног малодобног рођака мога супруга". Почетком августа, у нади да ће од Савета што пре добити припадајући своту, Милка Кочић се обратила Великом управном и просветном савету: "Пошто сам у великој материјалној биједи и оскудици...". Крајем августа удовица Милка Кочић је намирена месечном исплатом од 196 к. како би се надокнадио заостатак од 1.172 к. Интересе Милке Кочић заступао је 25.10.1915. и митрополит бањалучки и бихаћки Василије Поповић, "јер је иста остала без игдје ичега, те се сада на овој великој скупоћи у врло биједном стању налази".⁹⁴ Чиновничка потпора супрузи Петра Кочића износила је на месечном нивоу 170 к. и постала је ставка расхода у Епархији.⁹⁵

Године 1918. приходи и расходи готово се поклапају. Приход износи 138.000, а расход 135.000 к. За учитељске доплатке, по 400 к., дато је укупно 32.452 к., за мировине и сталне потпоре 18.000 к. Субвенција за сирочад повећана је са 2.000 на 20.000 к., што указује на издатке везане за акцију збрињава-

⁹² АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 363, година 1916.

⁹³ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 329, 4.11.1917.

⁹⁴ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 351, 25.8.1916.

⁹⁵ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 100, 13.2.1918.

ња гладне деце током 1917/18. године. Потпора за учитеље износила је само 6.000 к. У време високих цена, износ је наспрам потреба био симболичан.⁹⁶ Велики савет је упутио априла 1918. допис Земаљској влади у Сарајево, са захтевом за једнократну ратну припомоћ. Највећи део учитеља налазио се у војсци, док су им породице са малом мировином остале код куће и "готово гладују".⁹⁷ Сви наведени примери указују на то да су учитељи и свештеници делили судбину народа у простору Босне и Херцеговине и ратном времену.

Митрополит Василије Поповић, након преласка Српске школе после ослобођења у руке државе, одао је признање учитељима. Навео је да су школе биле не само центри за ширење основних знања, већ прави расадници културе. Створили су установе: певачке, позоришне, читаонице, књижнице, земљорадничке задруге, побратимства и соколска друштва. Организовали су светосавске беседе, српске забаве и села, заслужни су за неговање националних осећаја и свести. У време окупације истичу се Срби интелектуалци, који су били кадри са пером у руци борити се против окупатора. Школе су биле затворене, а власт је одбила 1917. да их отвори. Наведен је разлог: "У парницама ради велике издаје избио је на површину у свој својој нагости, одвратности и згражању, деструктивни, антидинастички, субверзивни, агитаторски, иррендентични... који нису бринули за одгој поверене им младежи... него су одгајали злочинце, који су први бацили угарак у светски пожар...".⁹⁸ Митрополит је истакао да су учитељи током борби у Србији били спремни радије да се предају и постану српски заробљеници. Делом су интернирани и служили су на железничким мостовима и у тунелима. Велик број је подлегао терору и глади, посебно у Араду.

Прилог
**Списак учитеља – предужам на учитељске мировине
за месеце април, мај и јуни 1916. године**⁹⁹

Епархија дабро-босанска

1.	Стево Калуђерчић, Сарајево	1.155,36 к
2.	Мара Јакшићева, Сарајево	619,20 к
3.	Марица Прицина, Сарајево	312,40 к
4.	Сојка Чајкановићева, Сарајево	180,00 к
5.	Коста Травањ, Сарајево	646,36 к
6.	Ристо Шушљић, Сарајево	183,99 к
7.	Перо Чабаковић, Сарајево	287,67 к

⁹⁶ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 100, 13.2.1916.

⁹⁷ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 281, 26.4.1918.

⁹⁸ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 343, 1918.

⁹⁹ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 375, 11.10. 1917.

8.	Лала Јакшићева, Сарајево	388,08 к
9.	Драга Бабићева, Сарајево	287,67 к
10.	Јелка Милошевићева, Сарајево	204,00 к
11.	Богољуб Глишић, Варцар Вакуф	342,72 к
12.	Олга Станишићка, Бркићева, Високо	259,98 к
13.	Вељко Ћасић, Густовара, разлика од марта ..	438,48 к
14.	Анђелија Вареника, Бугарска, Зеница	275,98 к
15.	Јован Петровић, Зеница	216,24 к
16.	Ђорђе Дујановић, Травник, није добио 188,48 к. јер је осуђен	
17.	Ристо Мисита, Сарајево	468,12 к
18.	Љубомир Рајаковић, Соколац	200,00 к

Епархија захумско-херцеговачка

19.	Ристо Тохол, Биоград	433,44 к
20.	Михајло Бркић, Доњи Паплат	275,88 к
21.	Михајло Марковић, Житомислић	463,88 к
22.	Јово Пударић, Заборак	275,58 к
23.	Марија Поповић, Даничић, Љубушки	372,00 к
24.	Павле Чонић, Мостар	565,04 к
25.	Никола Алинчић, Мостар	301,59 к
26.	Ђорђе Пурић-Драгојевић, Мостар	150,00 к
27.	Јосиф Тошовић, Мостар	228,48 к
28.	Вјера Чонићка, Мостар	377,40 к
29.	Софија Тошовићка, Мостар	219,93 к
30.	Даша Круљева, Мостар	357,84 к
31.	Јован Орлушић, Невесиње	259,83 к
32.	Спасоје Ђурић, Опличићи	557,76 к
33.	Милан Шутвић, Поцрње	533,58 к
34.	Тривко Зец, Сливница	300,00 к
35.	Висарион Петровић, Столац	518,88 к
36.	Мара Петровићка, Столац	266,55 к
37.	Даринка Шешевићева, Струјићи	200,00 к
38.	Василије Стојановић, Требиње	108,12 к
39.	Даринка Милошевић, Мисита, Требиње	240,00 к
40.	Даринка Милутиновић, Чајниче	380,65 к
41.	Саво Вученовић, Мостар	630,78 к

Епархија зворничко-тузланска

42.	Стево Николић, Бијељина	150,00 к
-----	-------------------------------	----------

43.	Стеван Кркић, Бијељина	120,50 к
44.	Зорка Бабићка, Бубалова, Бијељина	150,00 к
45.	Милан Буровић, Брчко	204,00 к
46.	Јелена Милутиновић, Брчко	301,59 к
47.	Јулка Момировић, Грачаница	206,07 к
48.	Ђуро Кончар, Зворник	210,00 к
49.	Зорка Протићева, Зворник	301,59 к
50.	Живојин Анђелић, Обудовац	228,48 к
51.	Јованка Чубриловићка, Адамовићева, При- бој	216,24 к
52.	Станко Милошевић, Црквина	200,00 к
53.	Милена Бањанин, Тузла	180,00 к

Епархија бањалучко-бихаћка

54.	Ксенофон Зита, Бања Лука	485,04 к
55.	Софија Ковачевићка, Поповићева, Бања Лука	949,98 к
56.	Лука Опанчин, Бихаћ	273,75 к
57.	Манојло Пушкар, Босанска Градишка	468,12 к
58.	Бошко Илачевић, Босанска Крупа	607,98 к
59.	Милеса Јовановићева	273,75 к
60.	Миливој Јеребица, Гојаковац	273,75 к
61.	Светислав Бугарски, Добој	301,59 к
62.	Стеван Предраговић, Дервента	357,84 к
63.	Мица Момировић-Зита Кукуља	180,00 к
64.	Александар Дорошки, Лепеница	180,00 к
65.	Саво Чуповић, Појезна (осуђен)	
66.	Душан Умљеновић, Приједор	259,83 к
67.	Душан Јовановић, Прњавор	183,99 к
68.	Александра Шувакова, Прњавор	259,83 к
69.	Михајло Поповић, Велика Рујишка	180,00 к
70.	Перо Милошевић, Тешањ	183,99 к
71.	Милош Костић, Бања Лука	1.141,44 к
	Укупан износ:	27.344,44 к

Списак предујма на учитељске отпремнине

Епархија дабро-босанска

1.	Јован Вуковић, Сарајево	200,00 к
2.	Никола Тришић, Сарајево	200,00 к

3.	Сава Новокметова, Сарајево (интернирана)	
4.	Милена Старчевићева, Сарајево	100,00 к
5.	Криста Ристићева, Сарајево	150,00 к
6.	Лука Јовановић, Бугојно	200,00 к
7.	Јосиф Тадић, Чипуљић	200,00 к
8.	Емилија Цвитковићка, Варцар Вакуф	100,00 к
9.	Стеван Војводић, Илијаш	200,00 к
10.	Мара Радићева, Језеро	100,00 к
11.	Глигор Чикара, Лијевно	150,00 к
12.	Петар Стефановић, Мокро	200,00 к
13.	Лепосава Лалићева, Пале	100,00 к
14.	Лазар Гаћеша, Нишић	200,00 к
15.	Марица Дујановићка, Травник	150,00 к

Епархија захумско-херцеговачка

16.	Вељко Јовичић, Гацко	100,00 к
17.	Ристо Вокић, Завала	200,00 к
18.	Босиљка Ракићева-Шаракићка, Коњиц	100,00 к
19.	Милана Јанковићева, Љубиње	150,00 к
20.	Душан Савић, Фоча	150,00 к
21.	Јованка Савићка, Фоча	150,00 к
22.	Мирко Томовић, Клепци (осуђен)	
23.	Наталија Станишићева, Требиње	200,00 к

Епархија зворничко-тузланска

24.	Олга Шерблова, Бијељина	150,00 к
25.	Лазар Имброњев, Градачац	250,00 к
26.	Милан Кукић, Горњи Жабар	150,00 к
27.	Викторија Јакшићева, Јасеница	150,00 к
28.	Илија Поповић, Милошевац	200,00 к
29.	Милан Стамболија, Модрича	200,00 к
30.	Илија Јовановић, Озрен	150,00 к
31.	Зорка Вукмановић, Пурачић	100,00 к
32.	Васкрсије Обрадовић, Тавна	200,00 к
33.	Љепосава Обрадовићка-Тепшићева, Тавна ...	200,00 к
34.	Савка Стефановићка-Рунићева, Тарбук	100,00 к
35.	Марко Берић, Тузла	100,00 к
36.	Риста Мандрапина, Тузла	150,00 к
37.	Бошко Марковић, Милићи	250,00 к

Епархија бањалучко-бихаћка

38.	Никола Плећаш, Бачвани	150,00 к
39.	Душан Богуновић, Босански Нови (осуђен)	
40.	Радана Николићка-Радуловићева, Б. Нови	150,00 к
41.	Душан Васић, Босанска Дубица	150,00 к
42.	Христина Васићка-Вуковићева	150,00 к
43.	Никола Вурдеља, Добрлин	200,00 к
44.	Ђорђе Кончар, Кључ	250,00 к
45.	Стојан Миладиновић, Моштаница	150,00 к
46.	Анка Которач, Палачковци	200,00 к
47.	Персида Стојановићева, Ракелићи	150,00 к
48.	Георгина Стојановићева, Ракелићи	150,00 к
49.	Ђорђе Бабић, Стапари	150,00 к
50.	Јован Драгишић, Слабиње	200,00 к
51.	Десанка Ракићка, Шумоња, Сански Мост	150,00 к
52.	Душан Малетић, Чађавица	250,00 к
	Укупан износ:	8.050,00 к

Учитељи којима је упућен доплатак 1918.

Јулка Момировић – Товарник, Теодора, за Ристу Шушљића – Сомбор, Даринка Шешевић – Вилањ, Даринка Милошевић – Мостар, Зорка Протић – Карловци, Анка Рајковић – Жабљак, Шандор Дорошки – Пивнице, Вјера Чонић – Параге, Станко Милошевић – Параге, Милеса Јовановић – Карловац, Анђелија Вареника – Сусек, Никола Алинчић – Карловац, Трифко Зец – Збјег, Бошко Илачевић – Босанска Крупа, Александра Шувакова – Вуковар, Манојло Пушкар – Вргин Мост, Лука Опанчин – Старо Село, Калина Анђелић – Лијевно и Даринка Милутиновић – Нови Карловци.¹⁰⁰

Закључак

Архивски списи у Архиву Српске академије наука у Сремским Карловцима указују на минималне припадности учитеља и свештеника. Први светски рат је увећао невоље српске народне интелигенције, православних свештеника и учитеља. Скок цена обезвредио је ионако скромне свештеничке и учитељске припадности. Ратна искушења манифестују се кроз појаве везане за затварање школа, свештеника и учитеља. Њима се ускраћују редовне припадности када расту цене и недостају елементарне намирнице. Персонализовани

¹⁰⁰ АСАНУК, Ф Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, број 459, 10.12.1918.

су бројни свештеници и учитељи, који су користили прилику да измоле помоћ аутономних тела српске православне цркве у Босни и Херцеговини.

Мара Шовљаков

Однос Великог управног и просветног савета према положају православних свештеника и учитеља у Босни и Херцеговини током 1914–1918. године

Резиме

Велики управни и просветни савет у Босни и Херцеговини, упркос дешавањима у Првом светском рату, одиграо је значајну улогу у збрињавању српског православног свештенства и учитеља. Упркос настојању Земаљске владе у Сарајеву да дезавуише одлуке везане за црквено-школску аутономију, митрополити су настојали да преко Савета ублаже егзистенцијалне проблеме свештеника и учитеља. Ниски приходи и скромна новчана средства усмерена на помоћ логорисаним и затвореним свештеницима и учитељима имали су пресудан значај у борби српског становништва за опстанак. Драматичне околности приморале су свештенике и учитеље да траже припадности од црквено-школских аутономних тела. Дешавања упућују на историјску мисију и прворазредни значај аутономије у борби за национални опстанак.

Mara Sovljakov

Attitude of the Great Administrative and Education Council towards the Position of Orthodox Priests and Teachers in Bosnia and Herzegovina during the Period from 1914 to 1918

Summary

The Great Administrative and Education Council of Bosnia and Herzegovina, despite the events of World War I, played a significant role in sheltering the Serbian Orthodox clergy and teachers. Despite the efforts of the National Government in Sarajevo to disavow decisions related to church and school autonomy, metropolitans tried through the Council to alleviate the existential problems of priests and teachers. Low incomes and modest financial resources contributed as help to priests and teachers, who were held in camps and imprisoned, had a crucial significance in struggle for the survival of the Serbian population. Dramatic circumstances forced priests and teachers to seek appurtenances from church and school autonomous

МАРА ШОВЉАКОВ, *Однос Великог управног и просветног савета према положају...*

bodies. Events indicate to a historic mission and autonomy of primary importance in the struggle for national survival.